

MARDİN'DE DEĞİŞTİRİLEN YER ADLARI ÜZERİNE BİR TASNİF DENEMESİ¹

Geliş Tarihi:29.10.2018-Kabul Tarihi:28.12.2018

Hadra Kübra Erkinay Tamtamış²

Öz

Yer adları; bir bölgenin coğrafi, sosyal, kültürel, tarihî özelliklerini yansıtır. Yer adlarının tıpkı kişi adları ve diğer özel adlar gibi genellikle verilmiş nedenleri ve hikâyeleri vardır. Su, bitki, hayvan, yer bilimleri gibi fiziki ve(ya) unvan, kişi adları, tarihî olaylar gibi beşerî nedenler çoğu zaman yer adlarının belirleyicisidir. Kimi yer adlarının verilmişse tesadüfi, nedensiz veya belirsizdir.

Türkiye; coğrafi konumu, tarihî dokusu, fiziki koşulları, sahip olduğu etnik yapı ve dil farklılıkları gibi özelliklerinden ötürü, yer adları konusunda zenginlik ve çeşitlilik gösterir. Yer adları, aktif ve(ya) dominant dille paralellik gösterebileceğinden değişen dünyayla birlikte değişiklik gösterebilir. Bu değişiklik kimi zaman kendiliğinden, doğal süreçlerle gerçekleşirken kimi zaman da daha kısa sürede, resmî kanallar aracılığıyla gerçekleşir.

Türkiye'deki yer adlarının bir kısmı son yüzyılda birtakım nedenlerden ötürü resmî kurullarca değiştirilmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Mardin iline bağlı 702 yerleşim yeri adının 561'i değiştirilmiştir. Bu çalışmada, Mardin ili ve ilçelerine ait bazı mahallelerin değiştirilen yer adları, eski adlarıyla karşılaştırılarak, eski yer adları değiştirilirken hangi hususların dikkate alındığına yönelik bir tasnif denemesi yapılmıştır. Bu hususlar eski adın dilinden Türkçeye çeviri, eski adın yeni adla semantik bağlantısının olması, eski adın birtakım fonetik değişikliklere uğrayarak Türkçeye yakın hale ge(tiri)lmesi, ve tesadüfi/nedensiz verilen yer adları olarak sıralanabilir.

Anahtar Kelimeler: Yeradbilimi (toponomi), ismi değiştirilen köyler/mahalleler, adbilim, Mardin.

A Classification Experiment on Place Names Modified in Mardin

Abstract

Toponymy reflects the geographical, social, cultural and historical characteristics of a region. Place-names are usually given for specific reasons, just as person names and other proper names. Physical (hydronymy, botany, zoology, geology) and human (title, person names, historical events) causes are often the determinants of place-names. Some toponymy is given coincidence or gratuitous.

Due to factors such as geographical location, historical texture, physical conditions, and ethnic and linguistic differences, Turkey is rich and diverse in place-names. Toponymy may change with the world changing as it is parallel to the active and (or) dominant language. This change sometimes takes place spontaneously and with natural processes, and sometimes even shorter, through official channels.

¹ Bu çalışma 09-13 Mayıs 2018 tarihinde Mardin'de düzenlenen Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde (UBAK) sunulan bildirinin genişletilmiş halidir. Bu çalışma, Mardin Artuklu Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince kabul edilen MAÜ-BAP-17-EF-30 nolu proje kapsamında desteklenmektedir.

² Doktor Öğretim Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID: 0000-0003-1469-0404, hadraerkinay@hotmail.com.

In the last century, place-names in Turkey have been replaced by official committees due to a number of reasons. Mardin has 702 settlements and its 561 settlement's has been changed. In this study, a research was carried out to determine which methods have been used in changing the old place names by means of comparing the old and new neighborhood names of Mardin province and districts of it. These methods can be listed as the translation of the toponomy into the Turkish, the semantic connection of the toponomy with the new name, the transformation of the toponomy to The Turkish by some phonetic changes, chance/unsubstantiated.

Keywords: Toponymy, replaced settlements, onomastics, Mardin.

Giriş

Dilbilimin alt alanı olan adbilim çalışmalarından biri de yeradbilimidir. Adbilimin konusu olan yer adları, toplum hayatında önemli yer tutar ve yer adlarının tarihi insanlık tarihi kadar eskilere dayanır. Yeradbilimi (toponymy) çalışmaları son yıllarda oldukça artış göstermiştir. Yer adları; sadece dilbilimin değil aynı zamanda coğrafya, tarih, arkeoloji, siyaset bilimi, antropoloji, halk bilimi gibi disiplinlerin de çalışma alanıdır. Yer adları çalışmaları, söz konusu bu disiplinlerde yayımlanan birçok yüksek lisans ve doktora tezi, makale, kitaplarla bilim dünyasına kazandırılmaktadır.

Tarih boyunca birden çok medeniyeti topraklarında barındırmış Anadolu'da farklı yer adlarının olması tabiidir. Anadolu, birçok medeniyete beşiklik yapmış olup her gelen medeniyet ölümsüzleşmek ve hâkimiyetlerini güçlendirmek adına kendi dilleriyle adlandırmalar yaptığı için bölgedeki yer adları farklı dillere aittir ki bu dillerin şu anda büyük bir kısmı ölü durumdadır.

Yeradbilimi yer adlarını yapı, anlam ve köken bakımından açıklamaya çalışır.³ Yer adlarıyla ilgili yapılan dilbilim çalışmaları genellikle köken, yapı ve anlam alanlarıyla ilgilidir. Türkiye'de hemen her yerde değiştirilen yer adlarının eski adlarına bazı çalışmalarda yer verilse de eski adların kökenleri, yapısıyla ilgili bilgiler ve eski adların yeni adlarla ilişkisi ya da bu değişimin ne tür hususlarla yapıldığına dair bulgular yok denecek kadar azdır. Eski yer adları yerini yeni yer adlarına bırakırken 'eski'nin yeniye ne ölçüde taşındığı, bu değişim gerçekleştirilirken hangi yollara başvurulduğu bu çalışmanın konusunu oluşturur. Mardin merkez ve ilçelerinde yaklaşık 702 mahallenin olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu mahallelerin tamamına bu araştırmada yer vermenin güçlüğü doğrultusunda, her ilçedeki birkaç mahalleyi kapsayacak biçimde, mahalle adlarının eski ve yeni adlarının değiştirilmesinde hangi hususlara başvurulduğu ile ilgili bir tasnif denemesi yapılmıştır. Bu bağlamda eski yer adları ile yeni yer adları karşılaştırılmıştır. Yer adlarıyla ilgili veriler; Mardin Büyükşehir Belediyesi ve İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğünün Köylerimiz adlı eserinden elde edilmiştir. Eski yer adları belleklerde yer aldığından konuyla ilgili sözlü kaynaklara da yer verilmiştir. Eski ve yeni adın arasında herhangi bir bağ olduğunu çözümlenebilmek adına, yer adlarının değiştirilme tarihinin henüz yeni olduğu bilgisi söz konusu olduğundan mekânın kimliğini hafızasında taşıyan kişilerden de birtakım bilgiler edinilmeye çalışılmıştır. "*Silikyera* adları/mikrotoponim bir bölgenin, bir yerleşimin yalnızca sakinleri tarafından bilinen, fakat diğer yerleşimlerin sakinlerince bilinmeyen ve bu

³ Hasan Eren, *Yer Adlarımızın Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2010. s. 11.

sebeple haritalarda yer bulmayan nesilden nesile, kulaktan kulağa aktararak yaşaya gelen” yer adları⁴ tanımı bu çalışmada ‘eski yer adları’ tabirinin açıklayıcısıdır denilebilir.

Osmanlı Dönemi belgeleri; Şer’iye Sicilleri, tapu-tahrir defterleri, seyahatnameler vb. kaynaklar yer adlarının günümüzden beş yüzyıl öncesine kadar olan dönemlere dair bilgi edinmeye yardımcı olması bakımından önemlidir. Kentsel ve kırsal yerleşim yerlerinin adları, meskûnları ve ekonomik kaynaklarla ilgili istatistiki bilgileri için 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı tapu-tahrir defterleri yer adlarının tarihî kökenleriyle ilgili ışık tutması bakımından başvurulacak kaynaklardandır.⁵ Yer adları değişikliklerini tespit edebilmek için tarihî kaynaklara bakılması, yer adlarının verilme nedenleri için yerleşim yerinin görülmesi, yerleşim yerinde yaşayanlarla ilgili görüşmelerin yapılması gerekebilir. Kimi zaman da tüm bu verilerin sonuç vermeyip yer adının ‘ilgisiz/tesadüfi/nedensiz’⁶ olarak verildiği söylenebilir.

1. Yer Adları

Yer adları, dilbilimin alt alanı olan adbilimin alt kolundan biridir. Yer adlarının oluşturulmasında coğrafi, tarihî, fizikî ve beşeri koşullardan bir ya da birkaçı etkili olabilir. Adlar, kişi veya yerleşim yerine verilirken belli nedenlere dayandırılır. Dede Korkut Hikâyelerinde Türk boylarının, çocuklarına ad verirken belli bir kahramanlık göstermesini beklemesi⁷, günümüzde dinî duyarlılıklar, yakının veya akrabanın adını yaşatma düşüncesi, siyasi görüş vb. birçok neden kişi adlarının verilmesinde etkilidir. Yer adları da tıpkı kişi adları gibi ekseriyetle belli bir mantalite çerçevesinde değerlendirilebilir.

Yer adları, toplulukların kültürel değerlerinin bütün özelliklerini bünyesinde barındıran en önemli değerlerden biridir. Yer adları halkın milli ve manevi servetidir.⁸ Bir mekânın kimliği, toplumun hafızasında kayıtlıdır. Yer adlarının hepsi gizli anlam taşır. Bölgenin tarihi, siyasi, ekonomik yapısı, arazinin toprak ve bitki örtüsü, hayvan çeşitleri, tabii kaynakları, bölgeye yerleşmiş oymak, aşiret, cemaatler, ünlü kişiler, halk kahramanları ile ilgili bilgiler yer adlarından elde edilebilir.⁹ Yer adları; ilgili yerin kültürü, etnik yapısı veya yaşanmışlığıyla ilgili bilgi verebilir. Genellikle belli amaçlarla verilir ve çoğunun verilmiş hikâyesi vardır. Bu nedenle yer adlarının taşıyıcı konumunda olduğu söylenebilir.

Yer adlarının verilmiş nedenleri çoğu zaman benzetme ve halk etimolojisiyle açıklanmaya çalışılır.¹⁰ Yer adlarının verilmiş yolları fiziki veya beşeri esaslara temellendirilir. Fiziki koşulları tabiat, iklim, su, bitki örtüsü gibi coğrafi etkenler belirler. Yer adlarının coğrafya ile ilişkili olması insanın doğal çevreyle olan güçlü bağının bir ürünüdür.¹¹

⁴ İbrahim Şahin, “Türkiye Yeradbiliminde Terim ve Tür Sınıflandırması Sorunları”, *Avrasya Terim Dergisi*, Sayı 1, 2013, s. 49.

⁵ Ali Açık, “Artukabad Kazası Yer Adları (1455-1600)”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, 2003, s. 182.

⁶ Elde edilen verilerden kimi zaman yeterli bir sonuç elde edilemediği için söz konusu yeni yer adlarının ‘ilgisiz/tesadüfi/nedensiz’ olarak verilebileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte bilinmedik veyahut umulmadık herhangi bir etkenin söz konusu olabileceği ihtimal dâhilindedir. Yeni bir bilgiye ulaşma ‘ilgisiz/tesadüfi/nedensiz’ durumunu tamamen değiştirilebilir.

⁷ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı - 1*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s.5.

⁸ Yusuf Yusufov ve Serraf Kerimov, *Toponiminin Esasları Üzerine Bir İnceleme*, Asos Yayınları, Elazığ, 2017, s. 16.

⁹ Serdar Yavuz ve Mustafa Şenel, “Yer Adları (Toponim) Terimleri Sözlüğü”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/8 Summer 2013, s. 2241.

¹⁰ Mustafa Şenel ve Aysun Gündüz Önal, “Yer Adları (Toponimi) Açısından “Tarama Sözlüğü””, *Karadeniz*, 36, 2017, s. 162.

¹¹ Süha Kocakuşak, “Alanya’da Yerleşme Adlarının Özellikleri”, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 4, 1993, s. 187.

Coğrafyadan etkilenilerek konulan yer adlarıyla birlikte kendi mührünü coğrafyaya vurma isteğiyle yerleşim yerini kuran bölge insanın adı, çeşitli oymak, aşiret adı veya komutan adları yer adlarıyla yaşatılmıştır.¹² Kişi adları, unvanlar, tarihî şahsiyetler, din ve tarikat gibi inanışlar, efsaneler beşeri koşulları belirler. Yerleşim yerlerine; yerleşim yerini kuran, fethedenlerin adı veya bu şahsın bir özelliği, yerleşim yerinde doğanların adı, dinî büyüklüğüne inanılan şahıs adları, güzelliği destan kızların adları, sevdiğine kavuşamayan gencin adı vb. adlar kaynaklık etmektedir.¹³

Yer adlarının tarihî süreçlerinin başlangıçlarında bile çoğunun anlamı vardır. Adbilimin alt alanı olan kişi adları da verilirken genellikle belli bir nedenden bahsetmek mümkünken yine adbilimin diğer bir alt alanı olan yer adlarının da belirli nedenlerle verildiği bilinir. Aslında hemen her adın bir hikâyesi vardır. Yer adlarında fiziksel etkenler de göz önünde bulundurulduğunda belirli nedenlerle ad verme olasılığı artar. Yer adları, söz konusu adları alma nedenini zaman içerisinde kaybetse de adı işlevini kaybetmez. Altın, demir gibi maden yatakları veya akarsu, göl gibi su kaynaklarına sahip olduğu için adında bu kavramları taşıyan yer adı, zamanla sahip olduğu bu coğrafi kaynakları kaybetse de adı o biçimde kalır ve yine aynı yeri çağırıştırır. Bu durum, toplumun belleğiyle ilgilidir. Toplumun kültürel hafızası, yer adını kodlar ve kodladığı biçimleri mekânla bağdaştırarak nesilden nesile aktarır. Yer adları, toplumsal hafızanın diri kalmasında ve kültürün geleceğe aktarılmasında etkin bir rol oynamaktadır.¹⁴

Yer Adlarının Değiştirilmesi, Değiştirilme Süreci ve Nedenleri

Yer adları genellikle kalıcıdır ve uzun müddet korunur. Değişen dünyayla birlikte değişebileceği gibi yerini başka dilden, etnik gruptan veya dinden bir ada bıraktığı da görülebilir. Yer adlarının değiştirilmesi çoğu zaman belirli nedenlerle olmakla birlikte bazen de tesadüfî veya nedensiz olabilir. Değiştirilme süreci genellikle ani kararlar ve iradelerle gerçekleştirilmiştir.

20. yüzyılın başlarında dünyada ihtilaller ve millileş(tir)me süreciyle birlikte birçok millet kendi devletini, resmî dilini, sınırlarını belirlemiştir. Türkiye’de de Türk diline ve tarihine yönelik çeşitli çalışmalar başlatılmıştır. Bu bağlamda kişi adları, yer adları Türkçeleştirilmiştir. Yer adlarını Türkçeleştirme ilk olarak Enver Paşa önderliğinde 1913-1916 yıllarında ortaya çıkmıştır. 1925 ve 1938’te Türk topraklarına katılan Artvin ve Hatay’ın da yer adları topluca değiştirilmiştir. 1950 yılının ikinci yarısında yer adları değiştirme yasalaştırılmıştır.¹⁵ 21.05.1959 tarihli Resmî Gazete’de ilan edilen 11.05.1959 kabul tarihli 7267 Kanun No’lu İl İdaresi Kanununun ikinci maddesinin (D) fıkrasında “...Türkçe olmayan ve iltibasa meydan veren köy adları, alâkadar Vilâyet Daimi Encümeninin mütalâaları alınır...” biçimindeki değişikliklerle İçişleri Bakanlığına ad değiştirme yetkisi verilmiştir.¹⁶

Yer adlarının değiştirilme süreci yakın zamanlarda olduğu için hemen hemen bütün eski yer adları günümüzde halkın belleğinde saklıdır. Bununla birlikte yer adlarının eski

¹² Müge Aktan Ercan; “Yazılı ve Sözlü Kaynaklardan Hareketle Gelibolu Yarımadası Köy Adları Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 23, 2002, s. 118.

¹³ Sinan Gönen, *Anadolu’da Yer Adlarına Bağlı Oluşan Efsaneler Üzerine İncelemeler*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004, (Yüksek Lisans Tezi), s. 72-100.

¹⁴ Namık Aslan, “Yozgat/Boğazlıyan/Gürden (Yazıkışla) Köyü Yer Adları Üzerine Bir Deneme”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*, (05-07 Mayıs 2016), Bozok Üniversitesi Yayını, III. Cilt, 2016, s. 207; Murat Gülbetkin, *Mekânın Hafızası Yer Adları*, Hitabevi, Ankara, 2017. s. 122.

¹⁵ Sevan Nişanyan, *Hayali Coğrafyalar: Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Değiştirilen Yeradları*, Tesev Yayınları, İstanbul, 2011, s. 13.

¹⁶ <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10210.pdf>. Erişim Tarihi: 03.05.2018.

adlarıyla birlikte bir arada verildiği İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğünün *Köylerimiz* adlı eseri mevcuttur. Buradaki veriler, Mardin Büyükşehir Belediyesinden alınan verilerle birtakım değişiklikler, özellikle yazım (imla) noktasında, göstermektedir.

Yer adları bir toplumun kültürünü, etnik kimliğini, dilini yansıtır. Günümüzde hemen hemen dünyanın her yerinde yer adları meskûn kişilerin diliyle adlandırılır. Yüzyıllardır birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Anadolu'da, günümüz Türkiye'sinde bir yer adının birden fazla adla karşılanması tabiidir. Çok sayıda etnik, dinî grubu içinde barındıran Osmanlı Devletinin yer adları da bu çeşitliliğin yansımasıydı. Osmanlı Devletinin son dönemlerinden itibaren, değişen dünya politikasıyla ilişkili olarak, yer adları değiştirilmeye başlanmıştır. Günümüz Türkiye'sinde

“Coğrafi unsurların adlandırılması konusunda kanunen yetkili olan İçişleri Bakanlığının çalışmalarına yardımcı olmak ve aldığı kararları Bakanlığın değerlendirmesine sunmak üzere, uluslararası antlaşmalar ve iç hukuk çerçevesinde, ülkemizde, Türk Kültür coğrafyasındaki dünya gezegeni ve dışındaki yer adları ile ilgili çalışmalar yapmak Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluş ve organizasyonların coğrafi adların standardizasyonu çalışmalarına ülke yararları açısından daha etkin katkı ve katılımın sağlanması yönünde tavsiye kararları almak üzere”¹⁷

Coğrafi Adlar Uzmanlar Kurulu faaliyet göstermektedir. Coğrafi Adlar Uzmanlar Kurulu'nun görevlerinden bazıları şunlardır:

“Ülkemiz sınırları içerisinde ve Türk Kültür Coğrafyasındaki yer adları, ülkemiz çevresindeki ve diğer denizler ile bunların yeraltı topografyası, diğer ülkelerdeki coğrafi yerlerin Türkçe adlandırılması, gezegen dışı yerlerin adlarının standartlaştırılması konusunda çalışmalar yapmak ve İçişleri Bakanlığına adlar ve adlandırma konusunda önerilerde bulunmak,

Türkiye'de, Türkçe konuşulan ülkelerde resmi ve özel nitelik taşıyan adları standartlaştırmak ve bununla ilgili kılavuzlar hazırlamak ve yayımlamak, bu kılavuzları yurtiçinde ve yurtdışındaki kurumlar nezdinde temsil etmek ve yürütmek,

Ülkeler ve başkentlerinin Türkçede kullanılan yazımıyla güncelliğini sağlamak ve yayımlamak,

Türkçede ilgili ülkenin resmi dilinden farklı yazılan coğrafi yer adlarını derlemek ve yayımlamak,

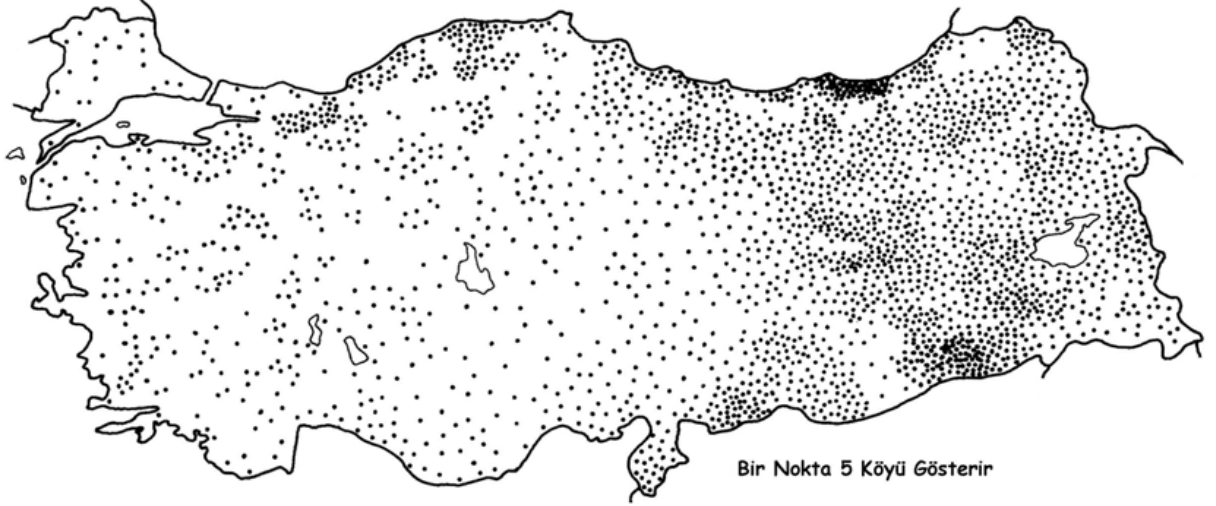
Türkçe konuşan diğer ülke ve topluluklarına karşılık gelen kurumlar ile coğrafi adların standartlaştırılması ile ilgili çalışmaları yürütmek...”¹⁸

Anlaşılabacağı üzere bu kurulun çok dilli bir coğrafya olan Türkiye'nin yer adlarını Türkçeleştirmek gibi aslî görevi vardır. Türkiye'de özellikle Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi farklı etnik yapıların bir arada yaşadığı coğrafyalar olması hasebiyle yer adları en çok değiştirilen bölgeler olmuştur. Türkiye'de değiştirilen yer adlarının, sadece bu bölge(ler) veya bölge dışında kullanılan Rumca, Gürcüce, Lazca, Kürtçe, Arapça, Ermenice sınırlı ile kalmayıp aynı zamanda birtakım ölü dillere (Sümerce, Akadca, Süryanice, Asurca vb.) de ait olduğu söylenebilir. Helenistik ve Roma dönemlerinin adlarını

¹⁷<http://www.illeridaresi.gov.tr/cografi-adlar-uzmanlar-kurulu-alisma-esas-ve-usullerine-iliskin-y-nerge>. Erişim Tarihi: 27.03.2018.

¹⁸<http://www.illeridaresi.gov.tr/cografi-adlar-uzmanlar-kurulu-alisma-esas-ve-usullerine-iliskin-y-nerge>. Erişim Tarihi: 27.03.2018.

taşıyan Ege Bölgesi vd. bölgelerdeki farklı yer adlarının değiştirilmesi daha önceki tarihlere dayanmakta olup özellikle son yüzyıldaki değişmelerle birlikte Türkiye’de 12 binden fazla yer adının değiştirildiği ve bunun toplam yerleşim biriminin yaklaşık % 35’ine tekabül ettiği vurgulanmaktadır.¹⁹

Harita 1: Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köylerin Dağılımı²⁰

Tunçel²¹, Türkiye’de ismi değiştirilen köy adlarının dağılımını harita üzerinde göstermiştir. Haritada noktaların koyuluğu / sıklığı Doğu Karadeniz (Trabzon-Rize arasında) ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde özellikle Mardin’de artmaktadır. Bunun nedeni bölgedeki farklı dillerdeki yer adlarının Türkçeleştirilme gayesiyle değiştirilmiş olmasıdır. Mardin (647), Türkiye’de Erzurum’dan (653) sonra en çok köy adı değiştirilen ildir²². Günümüzde Mardin’e bağlı bazı yerleşim yerlerinin komşu illere bağlanmasıyla bu sayıda değişiklik olmuştur.

1.1. Yer Adlarının Değiştirilmesinde Dikkat Edilen Ölçütler

Yer adlarının değiştirilmesinde kimi zaman devlet kimi zaman toplum etkindir. Devlet belli dönemlerde belli yasalara dayanarak yer adlarını değiştirme yoluna gitmiştir. Türkiye’deki devlet denetimindeki yer adlarının büyük bir kısmının değiştirilme nedeni başka dillerde (Rumca, Arapça, Kürtçe, Ermenice vd.) olan yer adlarını Türkçeleştirmektir. Yer adlarının değiştirilme nedeni her daim Türkçeleştirme amacına ve(ya) herhangi başka bir nedene dayanmayabilir. Diğer dillere ait yer adları değiştirilme esnasında birçok Türk menşeli, eski Türk boy ve oymaklarına dayanan yer adlarının da değiştirildiği bilinmektedir.

¹⁹ Harun Tunçel, “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Fırat University Journal of Social Science), Cilt: 10, Sayı: 2, Elazığ, 2000, s. 27; Nişanyan, *Hayali Coğrafyalar: Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Değiştirilen Yeradları*, s. 13.

²⁰ Tunçel, “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler” s. 30

²¹ Tunçel, “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler” s. 30.

²² T.C. İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, *Köylerimiz*, Başbakanlık Basımevi D.S.İ. Ankara 1968.

İzmir'in Ödemiş ilçesine bağlı *Keles* nahiyesinin *Kiraz* biçiminde değiştirilmesi gibi.²³ Türkiye'de değiştirilen yer adlarının (örneğin Çankırı) kimi zaman 24 Oğuz boyundan olduğu göz önünde bulundurulduğunda bazı yer adlarının zorunluluktan ziyade bilinçsizce değiştirildiği söylenebilir.²⁴

Toplumun etkin olduğu değişiklikler ise yerleşim yeri meskûnlarının yer adlarının değiştirilmesi hususundaki talepleridir. Yerleşenlerin yer adlarının değiştirilmesini talep etmelerinin nedeni çoğu zaman toplum tarafından hoş karşılanmayacak, rahatsız edici yer adlarına sahip olmalarıyla ilgilidir. Bu itici adlandırmalar, güzel adlandırmayla (euphemism) değiştirilmiştir (Tonguzlu yer adının Denizli olarak değiştirilmesi gibi). Kimi zaman yerleşenler arasında çıkan çeşitli çatışmalar ve anlaşmazlıklardan kaynaklı yerleşenlerin bir kısmının yaşadıkları yerden göç ederek yakın bir yerleşim yerini mesken tutmalarıyla yeni yer adı belirlenmektedir. Ayrıca kimi zaman göç edenler, geldikleri yerin adını yerleştikleri yerleşim yerine kültürleriyle birlikte taşıyabilirler.

Yer adları değiştirilirken genellikle yerleşim yerinin fiziki özellikleri dikkate alınan ölçütlerdendir. Eski yer adlarında, yerleşim yerlerinin beşeri özelliklerinin etkili olduğu görülmektedir. Yeni yer adlarında beşeri özelliklerinin eskisi kadar etkin olmadığı söylenebilir. Hatta bazen eski ad ile yeni ad arasında herhangi bir anlam, köken, ses bağı olmadığı görülmektedir. Umar, Türkiye'de binlerce yer adının değiştirildiğini ve bu değiştirmenin yakın zamanda masa başında uydurulmuş adları kapsadığını belirtir.²⁵ Bu da yeni yer adı verilirken bölgenin fiziki, beşeri özelliklerinden bağımsız 'masa başı' bir adlandırmanın söz konusu olabileceğini göstermektedir. Yer adlarının yasayla değiştirilmesi ve "bu değiştirme komisyonunda tarihçilerin, Türkologların ve bölgenin tarihini ve ağız özelliklerini bilen kişilerin olmaması, zaten yeni başlamış toponimik çalışmalara ve tasnif denemelerine olumsuz etki yapmıştır"²⁶

2. Mardin İli ve Yer Adları

Mardin ili, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan tarihî dokusu, barındırdığı farklı etnik gruplar, dil ve din çeşitliliğiyle ilgi çeken bir şehirdir. Şehirde bir arada yaşayan farklı dinler, diller, kültürler her anlamda çeşitli çalışma alanları oluşturmuştur. Bunlardan birisi de farklı dillerdeki yer adlarıdır. Mardin; Batman, Şırnak il olmadan içinde barındırdığı yerleşim yeri adıyla birlikte Türkiye'de en fazla yer adı değiştirilen ikinci şehirdir. Mardin bazı ilçe ve köy / mahallelerini komşu illere vermesinden sonra da bu sayı çok fazla değişmemiş olup günümüzde de Türkçe dışında farklı dillerde yer adlarına en fazla sahip illerden biridir. Mardin'deki yer adlarının hemen hemen hepsinin iki adı vardır. Bunlardan değiştirilenleri eski ad, yazı dilinde, kayıtlı ve resmî kullanılan adları ise yeni ad olarak belirlenmiştir. Türkiye'de Türkçe kökenli olup da değiştirilen yer adları bulunmakla birlikte Mardin'de değiştirilen bütün eski yer adları Türkçe dışındaki dillerdir. Yeni yer adlarının kökeni büyük oranda Türkçedir. Bağ, dere, köy, çay gibi başka dillerden alıntılanan sözcüklerin oluşturduğu yer adları da Türkçeleşmiş kabul edildiğinde geriye çok az sayıda diğer dillerden yer adı kalmaktadır.

²³ Mehmet Eröz, "Türk Onomastiği Bakımından Adapazarı Yer Adları", *1970-1971 Ders Yılı Sosyoloji Konferansları*, İst. Üniv. Yayınları 1728, İkt. Fak. Yay. 310, İstanbul, 1972, s. 108

²⁴ B. Ünal İbret, "Çankırı'daki Köy Adları Üzerine Coğrafi Açından Bir İnceleme", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 7, 2003, s. 67

²⁵ Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 2.

²⁶ Yavuz ve Şenel, "Yer Adları (Toponim) Terimleri Sözlüğü", s. 2242-2243.

Mardin'in büyükşehir ve Artuklu'nun merkez ilçe olması, 2012 yılında TBMM Genel Kurulunda yasalaşmıştır. Bu durumda merkez ve ilçelere bağlı tüm köyler, mahalle olmuştur. Bu çalışmada ele alınan Mardin'in yerleşim yeri adlarının kapsamını Artuklu (91), Dargeçit (42), Derik (80), Kızıltepe (179), Mazıdağı (53), Midyat (72), Nusaybin (84), Ömerli (46), Savur (41), Yeşilli (14) ilçelerinin mahalleleri oluşturmaktadır.

Yer adları uzun ömürlüdür. Anlamı soyutlansa, ait olduğu dil tarihten yok olsa, birtakım ses değişikliklerine uğrasa dahi yer adları binlerce yıl sonra bile yaşamaya devam eder. Avrupa ve Anadolu'daki yer adları oldukça eskiye (M.Ö.) dayanır. Mardin'in Midyat (Matiata) ve Nusaybin (Nisibina) ilçelerinin adları M.Ö. 2000 yıla ait Asur kaynaklarında geçmektedir.²⁷ Yer adlarından özellikle yerleşim yeri adları kendini uzun süre, belli ses değişiklikleriyle birlikte, korur. Cadde, sokak, köprü, bulvar, üst geçit, alt geçit gibi sonradan oluşturulan yerlerin adları yeni olmakla birlikte sık değişikliğe uğrayabilmektedir. Bunda genellikle siyasi güç, dönemin görüşü, şahsiyetleri, sosyal yapı, yaşanan güncel olaylar etkilidir. Caddelerin adlandırılmasında kuşakların, ulusal ve yerel idarecilerin politik algılarındaki değişim yani politik düzenin mekâna yansımalarının yanı sıra coğrafi özellikler, değişen güvenlik şartları, soy bağları gibi nedenler de süreci etkilemektedir.²⁸

2.1. Mardin İlinde Değiştirilen Yer Adları Üzerine Tasnif Denemesi

Mardin ili yer adları, Türkiye'de en fazla değişikliğe uğrayan illerdendir. Mardin, büyükşehir belediyesi olduktan sonra yeni mahallelere verilen adlar hariç, Mardin'in hemen hemen bütün yerleşim yeri adlarının değiştirildiği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Mardin'de adı değiştirilmeyen yer adları nadir de olsa mevcuttur ki söz konusu yer adları Türkçe dışındaki dillere aittir. Bu çalışmada, yer adları değiştirilirken hangi hususların dikkate alındığı yönünde bir tasnif denemesi yapılmıştır. Aşağıda yer alan tablolardan yerleşim yerlerinin eski adları verilerinin *Belediye* başlıklı birinci sütunu Mardin Büyükşehir Belediyesi, *İller İdaresi* başlıklı ikinci sütunu *İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü'nün* "Köylerimiz" çalışmasından alınmıştır. Eski yer adlarının söz konusu kaynaklarda yer almadığı durumlar (-) kısa çizgiyle belirtilmiştir. Kimi yer adları (Bab-ı Savur, Medrese gibi); Mardin'in 2012 yılında büyükşehir belediyesi olduktan sonra köylerin mahalle olarak değiştirilmesi sürecinden etkilenmeyip en az iki yüz yıldır kaynaklarda²⁹ mahalle adı olarak geçtiği için 1968 basımlı *Köylerimiz* eserinde yer almamıştır. Tabloların bir kısmında eski yer adlarının anlamlandırılmasına yönelik bilgiler verilmiştir. Ortadaki sütunda eski yer adının değiştirilmesi sonucu günümüzde resmî olarak kullanılan yeni yer adları yer almaktadır. Bu veriler *Belediye* sütunundaki eski yer adlarıyla birlikte Mardin Büyükşehir Belediyesinden alınmıştır³⁰. En son sütunda ise söz konusu mahallenin (önceden köy) bağlı olduğu ilçe adı verilmiştir. Köken, ses, biçim ve anlam bakımından eski adlarından genellikle farklı olan yeni yer adlarının adlandırılmasında ne tür bir yol izlendiğine yönelik bir tasnif denemesi yapılmıştır. Yer adları değiştirilirken tamamen çeviri, kısmen çeviri, ses değişiklikleriyle değişim, eski yer adıyla yeni yer adı arasında anlamsal bağlantısı kurularak değişim, tesadüfi/nedensiz gibi ölçütler belirlenmiştir. Bu kapsamda aşağıda yer alan kategoriler belirlenmiştir:

2.1.1. Çeviri Yoluyla Değiştirilen Yer Adları

²⁷ Nişanyan, *Hayali Coğrafyalar: Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Değiştirilen Yer Adları*, s. 22.

²⁸ Alpaslan Aliagaoglu ve Yücel Yiğit, "Balıkesir'de Şehrsel Toponimi: Cadde Adları", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı 30, 2013, s. 316.

²⁹ Arzu Şahin, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Mardin Sancağı (1789-1840)*, Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ, 2017, (Doktora Tezi), s. 76-80.

³⁰ Mardin'in eski ve yeni yer adlarıyla ilgili verileri temin etmemizi sağlayan Mardin Büyükşehir Belediyesi Planlama Şefi Taner Ensari'ye teşekkür ederim.

Bu kategoride yer alan yer adlarının yeni adları, eski adlarının çevirisi yapılması yoluyla değiştirilmiştir. Bu çeviriler, kimi zaman birebir çeviri biçimindeyken kimi zaman da kısmen çeviri biçimindedir. Şahin, bir dilden başka bir dile tercüme edilen yer adlarını ifade etmek için *yeradbilimcil (yeradçıl) öyküntü* terimini önermektedir ve bu adlandırmaların birden fazla dilin konuşulduğu bölgelerde ortaya çıktığını belirtmektedir.³¹ *Yeradbilimcil öyküntülerin* kısmi olarak da ortaya çıkabileceğini örnekendirir ki bu bölüm, çalışmada kısmen çeviri yoluyla değiştirilen yer adlarına tekabül etmektedir.

2.1.1.1. Birebir Çeviri Yoluyla Değiştirilen Yer Adları

Bu bölümde yeni adlar, eski adı belirleyen sözcüğün tamamının birebir tercüme edilmesiyle oluşturulmuştur.

Tablo 1. Birebir Çeviri Yoluyla Değiştirilen Yer Adları

Eski Adı		Yeni Adı	İlçesi
Belediye	İller İdaresi		
Bab-1 Savur	_ ³²	Savurkapı	Artuklu
Çılstûn ³³	Kirdirek	Kırkdirek	Savur
Germav	Germa	İlsu	Dargeçit
Germika	Aşağı Germik	İlıca	Derik
Keferzê ³⁴	Keferzi	Altıntaş	Midyat
Menteşiye Jor ³⁵	-	Yukarimenteşe	Derik
_ ³⁶	Mezrea	Ekinlik	Kızıltepe
Tilşair ³⁷	Telşair	Arpatepe	Artuklu

2.1.1.2. Kısmen Çeviri Yoluyla Değiştirilen Yer Adları

³¹ Şahin, "Türkiye Yeradbiliminde Terim ve Tür Sınıflandırması Sorunları", s. 51.

³² *Savurkapı*, 18.-19. yüzyıldan itibaren mahalle olduğu (bkz. Arzu Şahin, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Mardin Sancağı (1789-1840)*, s. 76) için Türkiye'deki köyleri listeleyen 1968 basımlı *Köylerimiz* eserinde yer almamaktadır. Eski adın doğru yazımı *Babıssor* olarak düzeltilebilir.

³³ Eski adın doğru yazımı *Çılstûn* olarak düzeltilebilir.

³⁴ *Kefer* yer adına yeni ad verilirken Kürtçe 'taş' anlamına gelen *Kevir* (f<v ses değişmesiyle), *zê* Kürtçe 'altın' anlamına gelen *zêr* olarak düşünülmüş olabilir. Söz konusu yer adıyla ilgili başka görüşler de mevcuttur. *Zê*, 'Zazî aşiretinin kısaltması' *kefer* Süryanice 'köy' manasında olduğu düşünülürse anlamı 'Zazî'nin köyü' de olabilir (Kaynak Kişi-1: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ata Deniz). Bir başka görüş *Kefer* sözcüğü Süryanice 'küçük köy' anlamına gelmektedir, *Zê* şahıs adı olabilir. Bu durumda yerin adı 'Zê'nin Köyü' anlamında olabilir (Kaynak Kişi-2: Gabriyel Akyüz-Süryani Horiyeiskopos Papazı).

³⁵ Yer adları Kürtçede dişil olduğu için eski adın yazımı *Menteşiya Jor* olarak düzeltilebilir.

³⁶ Mardin Büyükşehir Belediyesinden alınan verilerde Kızıltepe ilçesi mahallerinin eski adı listesine henüz ulaşılmamıştır.

³⁷ Eski adın doğru yazımı *Tilşi'êr* olarak düzeltilebilir.

Bu yolla yapılan çeviriler, eski adı belirleyen sözcüğün tamamının değil de bir kısmının, özellikle türemiş sözcüklerde kökün, birleşik sözcüklerdeyse bir sözcüğün, tercüme edilmesiyle oluşmaktadır.

Tablo 2. Kısmen Çeviri Yoluyla Değiştirilen Yer Adları

Eski Adı			Yeni Adı	İlçesi
Belediye	İller İdaresi	Anlamı ³⁸		
Babil cevzê	-	ceviz kapısı	Cevizpınarı	Artuklu
-	Hadidi	demirden yapılmış olan	Demirci	Kızıltepe
Xirbê Kêvir	Hirbakevir	taş höyük, taş harabe	Öztaş	Ömerli
Kelehê	Kale	kale	Kalecik	Nusaybin
Salhê	Salhi	barış	Barıştepe	Midyat
Tilyaqubê ³⁹	Telyakup	Yakup tepe	Tepealtı	Nusaybin
Xana Zembûr	Hanezanbur	Arı evi	Arıköy	Mazıdağı
Xirbêcelal	Hirbezil	Celal'in harabesi	Tepeören	Nusaybin
Zeytûnat	Zeytunat	zeytinler	Zeytinli	Yeşilli

2.1.2. Eski ile Yeni Adlar Arasında Anlam Bağlantısı Olan Yer Adları

Bu bölümde eski ile yeni ad arasında herhangi bir anlam bağlantısı olan sözcükler yer almaktadır. Eski ad ile yeni ad arasında çeviriden ziyade birbirleriyle aynı anlam alanına sahip adlar bu bölümde değerlendirilmiştir. Eski adın anlamı ile yeni adın anlamı, aşağıdaki tabloda görüleceği üzere, arasında bağlantı söz konusudur.

Tablo 3. Eski ile Yeni Adlar Arasında Anlam Bağlantısı Olan Yer Adları

Eski Adı			Yeni Adı	İlçesi
Belediye	İller İdaresi	Anlamı		
-	Abdüliman ⁴⁰	imanın kulu	Hocaköy	Kızıltepe
Bêrtê	Berti	suyu çok ⁴¹	Kocakuyu	Ömerli

³⁸ Eski yer adlarının Türkçeye yazımı, çevirisi ve anlamlandırılması Doç. Dr. Hayrullah Acar (Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kürt Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı) tarafından kontrol edilmiştir.

³⁹ Eski adın doğru yazımı *Tilyaqûbê* olarak düzeltilebilir.

⁴⁰ Eski adın doğru yazımı muhtemelen *Abduliman* biçimindedir.

⁴¹ *Bîr* 'kuyu' manasında olsa da *Bêrtê*'nin 'suyu çok' anlamı şüphelidir. *Birto* sözcüğü Süryanice 'kasır' anlamına gelmektedir (Kaynak Kişi-2: Gabriyel Akyüz -Süryani Horiepiskopos Papazı). *Bêrtê* sınıra mal

Ewrîxan	Avrihan	Buluthan ⁴²	Yağmur	Mazıdağı
Gundikê Heydo	-	Heydo'nun köyü	Haydar	Artuklu
Pîran	Piran	yaşlılar	Ömürlü	Mazıdağı
Şivistan ⁴³	Şifistan	bağ çubukları olan yer	Kışlak	Mazıdağı
Werzik ⁴⁴	Varzik	küçük bahçe/kavun	Bostanlı	Dargeçit
Zanqirt	Zankirt	bilen ⁴⁵	Bilge	Mazıdağı

2.1.3. Eski Adın Birtakım Ses Değişikliklerine Uğraması Sonucu Oluşan Yer Adları

Anadolu yer adlarının çoğu, Hititler döneminden başlayıp Luwi dönemine dayanmakta olup⁴⁶ Roma-Bizans döneminde şekillenmiştir. Türk fetihlerinden sonra bu adların bir kısmı Türk dilinin sözcük yapısına ters düşmeyecek biçimde Türkçeye uygun telaffuzuyla söylenmiştir. Bu da aslında bir tür yerlileştirme değildir.⁴⁷ Kimi yer adları başka dillere ait olduğu halde birtakım ses değişimleri belki de ses oyunları ve Türk ve(ya) İslam yorumlanmalarıyla benimsenmiştir: Bayburt'taki Ermenice Manasi'nin Manas, Eğridir'de Yunanca Pétra yer adının Beydere, Hatay'da Rumca Pedias'ın Batıyaz olarak benimsenmesi gibi.⁴⁸ Bazı yer adları kullanıldığı dilde herhangi bir anlama sahip olmayabilir. Ses ve biçim değişiklikleriyle o dile yakın hale getirilip yaygınlaştırılır.

Bu bölüme yazım (imla) ile ilgili birtakım değişiklikler geçirmiş yer adları da eklenebilir.

Tablo 4. Eski Adın Birtakım Ses Değişikliklerine Uğraması Sonucu Oluşan Yer Adları

Eski Adı		Yeni Adı	İlçesi
Belediye	İller İdaresi		

getirip götürülenler için güzergâh üzerinde bulunan önemli bir köydür. *Bartê* 'yüklerin geçtiği yer' anlamındadır (Kaynak Kişi-1: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ata Deniz).

⁴² *Ewr/Ebr* sözcüğü Farsça ve Kürtçede *bulut* anlamında olsa da çeviri şüphelidir.

⁴³ *Şivist* bağ çubuklarına verilen addır. Bağlar budanırken kesilen çubuklar demet demet bağın sınır duvarlarına istif edilir. Bağın çok olduğu yerde kesilen bağ çubukları da fazladır. Budanan bağ çubuklarının bol şekilde bulunduğu yer (Kaynak Kişi-3: Doç. Dr. Hayrullah Acar) anlamına gelen sözcüğün *Kışlak* olarak adlandırılmasının nedeni *Şifistan* ve kış mevsimi anlamına gelen *Zivistan* sözcüklerinin birbirine karıştırılması ya da benzetilmesi ihtimalinden doğmuş olabilir.

⁴⁴ *Werzo* Süryanice 'küçük bahçe' anlamına gelir (Kaynak Kişi-2: Gabriyel Akyüz-Süryani Horiepiskopos Papazı).

⁴⁵ *Zan-* 'bilmek, bilgi' ile ilgili olsa da çeviri şüphelidir.

⁴⁶ Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, s. 4.

⁴⁷ İbrahim Güner ve Mustafa Ertürk, "Türkiye İl Merkezi Kent Adlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma", *Muğla Üniversitesi, SBE Dergisi*, Bahar, Sayı 12, 2004, s. 40; Tunçel, "Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler", s. 26; Ercan, "Yazılı ve Sözlü Kaynaklardan Hareketle Gelibolu Yarımadası Köy Adları Üzerine Bir İnceleme", s. 119.

⁴⁸ Nişanyan, *Hayali Coğrafyalar: Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Değiştirilen Yer Adları*, s. 16.

-	Baktaşı	Bektaş	Kızıltepe
Batêrê ⁴⁹	Batır	Batur	Dargeçit
Beyrok	Beyrök	Böğrek	Derik
Birc ⁵⁰	-	Burçköy	Derik
Êmbarê ⁵¹	Anbar	Ambar	Artuklu
Golî ve Golê ⁵²	Gölli ve -	Göllü	Ömerli ve Artuklu
Qenterê	-	Kantar	Nusaybin

2.1.4. Tesadüfi / Nedensiz Verilen Yer Adları

Bu grupta yer alan yeni yer adlarının verilmiş biçimi eski yer adlarından bağımsız olarak muhtemelen tesadüfi/nedensiz olarak verilmiştir. Tesadüflük veya nedensizlik durumu tartışmalıdır ve tam olarak kesinlik kazanmamıştır. Söz konusu tesadüflük ve nedensizlik, eski yer adı ile yeni yer adı arasındaki ilişkiyi kapsar. Bu bölümde eski ile yeni ad arasında herhangi bir bağın olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Yani eski veya yeni yer adının coğrafi veya beşeri nedenlerle ilişkilendirilmesi bu bölümde incelenmemiştir. Zira “coğrafi bölgeye hiçbir zaman sebepsiz ve tesadüfi olarak ad verilmez”.⁵³ Örneğin eski adı *Elfan* olan mahallenin yeni yer adı *Pınardere* ile ses, biçim veya anlam olarak herhangi bir bağlantısı olmamakla birlikte yeni yer adı *Pınardere*'nin coğrafi konumla yakından ilgisi söz konusudur. Bunun yanı sıra kimi yer adları ‘*masa başında*’ verildiği için bölgenin fiziki ve(ya) beşeri koşulları göz önünde bulundurulmayarak, ilgisiz olarak verilen yeni yer adları da mevcuttur. Bu tespitler ayrı bir çalışmanın konusudur.

Eski yer adıyla yeni yer adının genellikle ilgisiz olduğu bu bölüm, çalışmada en çok veri elde edilen bölümdür. Değiştirilen yer adlarının büyük bir kısmının eski yer adıyla ilişki kurulmadan, nedensiz bir şekilde verildiği tespit edilmiştir. Bu konuyla ilgili başlatılan saha çalışmasında “*eski yer adının yeni yer adıyla ilişkisi*” sorusuna “*öyle uygun görmüşler, bir nedeni yok*” cevabı bu tasnifteki yer adlarının bir kısmını oluşturmaktadır.

Kimi yer adları belli bir kesimi, görüşü, aşireti ya da olumsuz bir durumu çağrıştırdığı için yeni yer adları verilirken eski yer adlarından bilinçli olarak bağımsız bir tavır takınılmıştır denilebilir. Aşağıdaki tabloda yer alan değiştirilen eski yer adlarının “harabe” anlamındaki “xirbe” sözcüğünü barındırıyor olması, olumsuz çağrışımli sözcüklerin değiştirilmesine örnek olarak gösterilebilir.

Tablo 5. Tesadüfi / Nedensiz Verilen Yer Adları

⁴⁹ Eski adın doğru yazımı *Batêlê* olup manası ‘têlê’nin babası’ biçiminde olabilir. Bu civarda *ba* ile başlayan birçok köy adı vardır (Kaynak Kişi-1: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ata Deniz). *Ba* Süryanice ‘ev’ anlamındadır têrê özel ad kabul edilirse ‘têrê’nin evi’ anlamına gelebilir (Kaynak Kişi-2: Gabriyel Akyüz-Süryani Horiépiskopos Papazı).

⁵⁰ Eski adın doğru yazımı *Birc* olarak düzeltilebilir.

⁵¹ Sözcüğün yazımı *Embarê* olarak düzeltilebilir.

⁵² Eski adın doğru yazımı *Goliyê* olarak düzeltilebilir. Bu mahallede, şimdi kurumuş olsa da, eskiden bir göl olduğu için eski ve yeni yer adı bu şekilde olmalıdır.

⁵³ Yusifov ve Kerimov, *Toponiminin Esasları Üzerine Bir İnceleme*, s. 16.

Eski Adı			Yeni Adı	İlçesi
Belediye	İller İdaresi	Anlamı		
Xirbê Mametê	Beytimullahasan	Mamet'in harabesi / Molla Hasan'ın evi	Kayagöze	Ömerli
Gundikşikro	Gündükşükrü	Şikro'nun köyü / Şükrü'nün köyü	Odabaşı	Nusaybin
Şex Mahmut ⁵⁴	Hirbaşeyhmahmut	Şeyh Mahmut / Şeyh Mahmut harabesi	Fıstıklı	Ömerli
Kurikê ⁵⁵	Kürikmetinan ⁵⁶	Oğulcuk / Metinan'ın oğulları ⁵⁷	Çatalyurt	Ömerli
Mansurîyê	Mansuri	- ⁵⁸	Yalım	Artuklu
Xirbê Qesrê	Harapkasır	Kasır harabesi	Tavşanlı	Dargeçit
Hirbê Xalîd	Hırbahalit	Halit'in harabesi	Tulgalı	Midyat

2.2. Değiştirilmeyen Yer Adları

Her ne kadar Mardin'in çoğu mahalle (eski yerleşim adıyla köy) adı değişikliğe uğrasa da hiç değiştirilmeyen, az da olsa, yer adı bulunmaktadır. "Anadolu'da yaşayan toplulukların yaşadıkları mekânlara verdikleri adların bir kısmı da varlığını hemen hemen hiç değiştirmeden günümüze değin sürdürmüştür".⁵⁹ Mardin'de bunlar sınırlı sayıda olup değiştirilmeyen yer adlarının çoğu Türkçedir. Bu yer adlarının çoğu Türkçe olmadığı halde değiştirilmemiştir. Muhtemelen hangi dile ait oldukları ve ne anlama geldikleri ya da hangi yeni adla değiştirileceğinin bilinmemesi, değiştirilmesine gerek duyulmaması, adın yerleşim yeriyle yakın ilişkisinin olması gibi nedenlerden ötürü eski yer adları değiştirilmemiştir. Bu

⁵⁴ Sözcüğün doğru yazımı *Şex Mahmut* olarak düzeltilebilir.

⁵⁵ Sözcüğün doğru yazımı *Kürikê* olarak düzeltilebilir.

⁵⁶ Aşiret adı (bkz. Mehmet Salih, Erpolat "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Mardin Sancağındaki Aşiretler", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (26-28 Mayıs 2006), Mardin, 2006, s. 456).

⁵⁷ *Kûre* ya da *Kürik* sözcüklerinin 'ocak/maden ocağı' anlamları da göz önünde bulundurulduğunda 'Metinan Aşireti ocağı' çevirisi de eklenebilir (Kaynak Kişi-3: Doç. Dr. Hayrullah Acar). Bununla birlikte *Kûrike* sözcüğünün Süryanice 'tepenin başı' anlamı da vardır (Kaynak Kişi-2: Gabriyel Akyüz-Süryani Hori episkopos Papazı).

⁵⁸ *Mansuriye*'nin Hristiyan köyü olduğu kaynaklarda geçmektedir (bkz. Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1969. s. 68). Bu mahallede yaşayanlar, mahallenin adının nasara (Hristiyan) sözcüğünden geldiğini ileri sürmektedir. Eskiden bu mahalle Hristiyan mahallesi olduğu için mahallenin bu adı almış olabileceğini belirtmişlerdir. Bunun dışında, Mardin'in İslam topraklarına katılmasından sonra Abbâsilerin bölgeye vali olarak göndermiş olduğu Ebû Ca'fer el-Mansûr'un askerlerini yerleştirdiği yer olması bakımından mahallenin bu ismi almış olma ihtimali de mevcuttur ki bu ihtimal daha çok kabul görmüştür (Kaynak Kişi-4: Prof. Dr. Ahmet Ağırakça, Mardin Artuklu Üniversitesi Rektörü).

⁵⁹ Tunçel, "Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler" s. 26.

yer adlarının kimisine Osmanlı Döneminde rastlanırken⁶⁰ kimisine Osmanlı Döneminin son dönemleri veya Cumhuriyet Döneminde rastlanır.

Tablo 6. Değiştirilmeyen Yer Adları

Eski Adı	Yeni Adı	İlçesi
Dara	Dara ⁶¹	Artuklu
Kabala	Kabala ⁶²	Artuklu
Medrese	Medrese	Artuklu
Şehidiye	Şehidiye ⁶³	Artuklu
Taşıt	Taşıt	Derik
Ziyaret	Ziyaret ⁶⁴	Midyat

Sonuç

Eski yer adlarının hemen hepsi belirli tarihî, coğrafi, kültürel, sosyal sebeplere dayanır. Değişen dünyayla birlikte dilin ve adların değişmesi doğal bir süreçtir. Kimi zaman da bu süreç suni yollarla tamamlanır. Her hâlükârda kadim yer adlarında, mekân-beşer hafızası/kimliği birbiriyle ilintilidir. Toplumun geçmişiyile olan manevi bağı yer adlarıyla da sağlanır. Yer adları belli bir mantığa oturtulduğu için hafızada kalıcı olur ve halk tarafından benimsenir. Yer adlarının değiştirilmesi yerin eski durumunun ve özelliklerinin ortaya

⁶⁰ Bkz. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 21, 2006.

⁶¹ *Dara* adının Pers kralı *Dara/Darius*'tan geldiği ileri sürülmektedir. Dâhiliye Vekâletinin yayımladığı *Son Teşkilatı Mülkiyede Köylerimiz (eski harfli)* çalışmasında *Dara* olarak geçen yer adı (1928: 913) İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğünün *Köylerimiz* çalışmasında yeni adı *Oğuz* olarak geçmektedir (1968: 639). Bu süreçte yerin adı değiştirilmiş olsa da *Dara* adının halkın hafızası ve dahi resmî kayıtlardan silindiği söylenemez. Zira yerleşim yerinin adı senelerce tabelalarda ikili yazımın pek yaygın olmadığı dönemlerde *Dara (Oğuz)* biçiminde yer almıştır. Günümüzde yerleşim yerlerinin eski adlarının iadesi konusunda *Dara* somut örnek olarak gösterilebilir.

⁶² XVI. yüzyılda da Mardin'e bağlı büyükçe bir köy (günümüzde mahalle) olan *Kabala* adı değişmemiştir (bkz. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s. 63; Dâhiliye Vekâleti, *Son Teşkilatı Mülkiyede Köylerimiz (Eski Harflerle)*, Ankara, 1928, s. 914). Süryanice *kubolo* 'karşılama, büyükleri karşılama yeri' (Kaynak Kişi-2: Gabriyel Akyüz-Süryani Horiepiskopos Papazı) anlamındadır.

⁶³ XIX. yüzyılda *Şehidiye*, *Medrese* mahalleleri adlarını aynen korumaktadır. Bu iki mahalle 16. yüzyıl Mardin Sancağında mahalle olarak yer almayıp 18.-19. yüzyıl Mardin Sancağında mahalle adı olarak yer almaktadır (bkz. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s. 97; Arzu Şahin, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Mardin Sancağı (1789-1840)*, s. 78-80).

⁶⁴ Mardin'de aynı adda Kızıltepe'nin de bir mahallesi vardır. Bu mahallenin eski adı ile yeni adı farklıdır yani yer adı değiştirilmiştir (<https://www.nisanyanmap.com/?y=ziyaret&t=&lv=1>, Erişim Tarihi: 09.12.2018). Midyat'ta mahalle, Ziyara köyü (Mehmet Salih Üce, *316 Numaralı Midyat Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Hicri 1329-1337/Miladi 1913-1921)*, Batman Üniversitesi, SBE, Batman, 2016, (Yüksek Lisans Tezi), s. 130) olarak geçmektedir. Sözcüğün sonundaki *yuvarlak te* (°)'den kaynaklı bu durum yer adının, değiştirilmeyenler kategorisine eklenmesinde belirleyici faktör olmuştur.

çıkarılmasını güçleştirip, yerleşim yerinin geçmişiyle bağlantısını koparır.⁶⁵ Bu nedenle yer adları değiştirilirken kültürel zenginliğin yok olmaması durumuna dikkat edilmelidir.

Mardin Türkiye’de yer adı en çok değiştirilen illerden biri olmasıyla bu alanda çalışanlar için dikkat çekmektedir. Bu çalışmada Mardin Büyükşehir Belediyesinden alınan 702 mahalle adının, eski yer adlarından yeni yer adlarına dönüştürülürken dikkate alınan hususlar belirlenip bu kapsamda yer adları değiştirilirken kullanılan yordam tasnif edilmiştir. Tüm mahalle adlarını bu çalışmada incelemek güç olduğu için belirlenen her bir tasnif başlığına bu tasnife uygun örnek mahalleler eklenmiştir. Çalışma, istatistiksel bir sonuç elde etmekten ziyade değişimin ne yönde olduğunu belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmayla ilgili devam etmekte olan proje neticelendiğinde daha net veriler ortaya konabilir. Çalışmada Mardin’in tüm mahallerinin eski ve yeni adlarının hangi etkenler doğrultusunda verildiği ayrı bir araştırma konusudur. Söz konusu yeni tasnif başlıkları oluşturulup bu tasnif başlıklarına diğer mahalle adları eklenerek çalışma genişletilebilir. Yer adlarının bölgede iki kez değiştirildiği söylenebilir. Arapça, Kürtçe olduğu bilinen eski yer adlarının aslında Süryanice veyahut daha eski ve ölü Akadca, Asurca, Keldanice, Aramice vb. dillerinin de bölgedeki yerleşim yerlerinin adlandırılmasında etkin olması ve günümüz yer adlarının belli ses ve biçim değişiklikleriyle bu dillerden gelmiş olması muhtemeldir. Mardin gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmış tarihî bir kentin yer adlarının araştırılmasında birçok tarihî kaynakla beraber çok dilli bir ekiple çalışılması gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Yer adlarının kökeni ve anlamının birtakım yazılı ve sözlü tarihî kaynaklara ulaşılmasıyla çalışma güncellenebilir.

Mardin’de hemen hemen bütün yer adları eski ve yeni biçimleriyle sözlü dilde halen yaşamaktadır. Özellikle orta yaş grubu ve yaşlılar yer adlarının eski biçimini tercih etmekte olup bir kısmı da yeni yer adlarından bihaberdir. Yeni nesil genellikle her iki yer adını da bilir ve kullanır. Yeni yaklaşımlarla tabelalarda yer adlarının eski ve yeni biçimleri bir arada verilmeye başlanmıştır. Türkçenin resmî ve dominant dil olması, millileştirme politikaları, birlik ve beraberlik duygusunu dil üzerinden sağlama mefkûresi, anlaşılabilirlik düzeyini artırma gibi amaçlardan dolayı yer adlarının değiştirilmesi kabul edilebilir bir adım olsa da yer adlarına yeni adlar verilirken eski yer adlarının anlamsal derinliğinden istifade edilmesi elzemdir. Bu bağlamda ‘Coğrafi Adlar Uzmanlar Kurulu’ yeni yer adları verirken eski yer adlarının zenginliğini kaybetmemeye, yeni yer adının anlamlı, anlaşılır ve akılda kalıcı olmasına dikkat etmelidir.

Yer adları, kültür varlığıdır ve kültür varlıkları yasalarla korunmaktadır. Sadece bu ülkenin değil belki de dünyadaki birçok medeniyeti ilgilendirebilecek yer adları konusu önemsenmeli ve bu konudaki çalışmalar yaygınlaştırılmalıdır

Kaynakça

Açikel, Ali; “Artukabad Kazası Yer Adları (1455-1600)”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, 2003, s. 181-202.

Aliağaoğlu, Alpaslan ve Yiğit, Yücel; “Balıkesir’de Şehirsal Toponimi: Cadde Adları”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı 30, 2013, s. 311-330.

Aslan, Namık; “Yozgat/Boğazlıyan/Gürden (Yazıkışla) Köyü Yer Adları Üzerine Bir Deneme”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*, (05-07 Mayıs 2016), Bozok Üniversitesi Yayını, Yozgat, III. Cilt, 2016, s. 207-215.

Dâhiliye Vekâleti, *Son Teşkilatı Mülkiyede Köylerimiz* (Eski Harflerle), Ankara, 1928.

⁶⁵ İbret, “Çankırı’daki Köy Adları Üzerine Coğrafi Açından Bir İnceleme”, s. 67.

- Ercan, Aktan Müge; “Yazılı ve Sözlü Kaynaklardan Hareketle Gelibolu Yarımadası Köy Adları Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 23, 2002, s. 113-121.
- Eren, Hasan; *Yer Adlarımızın Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.
- Ergin, Muharrem; *Dede Korkut Kitabı - 1*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.
- Eröz, Mehmet; “Türk Onomastiği Bakımından Adapazarı Yer Adları”, *1970-1971 Ders Yılı Sosyoloji Konferansları*, İst. Üniv. Yayınları 1728, İkt. Fak. Yay. 310, İstanbul, 1972, s. 107-119.
- Erpolat, Mehmet Salih; “Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Mardin Sancağındaki Aşiretler”, *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (26-28 Mayıs 2006), Mardin, 2006, s. 447-466.
- Gönen, Sinan, *Anadolu’da Yer Adlarına Bağlı Oluşan Efsaneler Üzerine İncelemeler*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004, (Yüksek Lisans Tezi).
- Göyünç, Nejat; *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1969.
- Gülbetekin, Murat; *Mekânın Hafızası Yer Adları*, Hitabevi, Ankara, 2017.
- Güner, İbrahim ve Ertürk, Mustafa; “Türkiye İl Merkezi Kent Adlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma”, *Muğla Üniversitesi, SBE Dergisi*, Bahar, Sayı 12, 2004, s. 39-62.
- <http://www.illeridaresi.gov.tr/cografya-adlar-uzmanlar-kurulu-alisma-esas-ve-usullerine-iliskiny-nerge>. Erişim Tarihi: 27.03.2018.
- <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10210.pdf>. Erişim Tarihi: 03.05.2018.
- <https://www.nisanyanmap.com/?y=ziyaret&t=&lv=1>. Erişim Tarihi: 09.12.2018.
- İbret, B. Ünal; “Çankırı’daki Köy Adları Üzerine Coğrafi Açından Bir İnceleme”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 7, 2003, s. 53-80.
- Kocakuşak, Süha; “Alanya’da Yerleşme Adlarının Özellikleri”, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 4, 1993, s. 171-187.
- Nişanyan, Sevan; *Hayali Coğrafyalar: Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Değiştirilen Yeradları*, Tesev Yayınları, İstanbul, 2011.
- Sezen, Tahir; *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 21, 2006.
- Şahin, Arzu, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Mardin Sancağı (1789-1840)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2017, (Doktora Tezi).
- Şahin, İbrahim; “Türkiye Yeradbiliminde Terim ve Tür Sınıflandırması Sorunları”, *Avrasya Terim Dergisi*, 1 (1), 2013, s. 46-58.
- Şenel Mustafa ve Önal Aysun Gündüz; “Yer Adları (Toponimi) Açısından “Tarama Sözlüğü””, *Karadeniz*, 36, 2017, s. 161-172.
- T.C. İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, *Köylerimiz*, Başbakanlık Basımevi D.S.İ. Ankara, 1968.
- Tunçel, Harun; “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Fırat University Journal of Social Science), Cilt: 10, Sayı: 2, Elazığ, 2000, s. 23-34.
- Umar, Bilge; *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993.

Üce, Mehmet Salih, *316 Numaralı Midyat Şer'îye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Hicri 1329-1337/Miladi 1913-1921)*, Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman, 2016, (Yüksek Lisans Tezi).

Yavuz, Serdar ve Şenel, Mustafa; "Yer Adları (Toponim) Terimleri Sözlüğü", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/8, Summer 2013, s. 2239-2254.

Yusifov Yusif ve Kerimov Serraf; *Toponiminin Esasları Üzerine Bir İnceleme (Türkiye Türkçesine Aktaran Doç. Dr. Serdar Yavuz)*, Asos Yayınları, Elazığ, 2017.

Sözlü Kaynaklar:

Kaynak Kişi-1: Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Ata Deniz, Mardin 1961, Doktora Mezunu, Mardin Artuklu Üniversitesi Öğretim Üyesi.

Kaynak Kişi-2: Süryani Horiepiskopos Papazı Gabriyel Akyüz, Mardin 1959, Lisans Mezunu, Kırklar Kilisesi Papazı, Araştırmacı-Yazar.

Kaynak Kişi-3: Doç. Dr. Hayrullah Acar, Mardin 1968, Doktora Mezunu, Mardin Artuklu Üniversitesi Kürt Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı.

Kaynak Kişi-4: Prof. Dr. Ahmet Ağırakça, Mardin 1950, Doktora Mezunu, Mardin Artuklu Üniversitesi Rektörü.